

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)
Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

uppföljande studie avser vi att utveckla och fördjupa den roll som övriga aktörer spelar i värdeförhandlingsprocessen.” (22) Jag ser mycket fram emot detta kommande arbete och hoppas att särskilt läsarna bereds plats där.

Karl Berglund

From the Sublime to City Crime. Red. Maurizio Ascaris & Stephen Knight. LiberFaber. Monaco 2015.

Börjar den tryckta skönlitterära kriminalberättelsens historia partenogenetiskt med Edgar Allan Poes novell ”The Murders in the Rue Morgue” (1841)? Detta har länge hävdats inom anglosachsisk forskning, och det är väl endast tyskarna som haft någon som helst framgång med att lansera en alternativ historieskrivning, där begynnelsepunkten är E.T.A. Hoffmanns roman *Das Fräulein von Scuderi* (1819) och fortsättningen Adolf Müllners *Der Kaliber. Aus den Papieren eines Criminalbeamten* (1828). Därför är det glädjande att en grupp anglistere med visst understöd av andra litteraturforskare i *From the Sublime to City Crime* nu ansluter sig till dem som breddat perspektivet och fört historieteckningen bakåt, i detta fall till 1700-talets mitt. Det är i den sublim-sentimentala strömningen med dess frosseri i skräckeffekter och känslösvall och i den parallellt existerande upplysningens intellektualism som man bör söka kriminalberättelsens ursprung, enligt Maurizio Ascaris och Stephen Knights introduktion. De tolv forskare som bidragit till *From the Sublime to City Crime* levererar olika infallsvinklar på det område redaktörernas programförklaring omfattar.

Maurice Hindle diskuterar i ”Theatres of Calamity. Godwin, Burke, and the Language of Gothic” hur Edmund Burkes *A Vindication of Natural Societies* (1756) och *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757) påverkat utformandet av känslö- och skräckinslag i William Godwins klassiska kriminalroman *Things as They Are or The Adventures of Caleb Williams* (1794). Hindle menar att Godwin hämtat romanens anarkistiska politiska budskap från det förstnämnda verket av Burke, medan han ur det andra hämtat inspirationen till sitt skickliga exploaterande av olika former av skräckförmimmelser hos den förföljde Caleb Williams.

Under 1784 var William Godwins maka Mary Wollstonecraft en av organisatörerna bakom ett

stort upplagt smuglingsprojekt, som slutade med att ett skepp med silverlast försvann på väg från Frankrike till Skandinavien. Katie Garner behandlar i ”Mary Wollstonecraft’s Sublime Crimes” Wollstonecrafts redogörelse för det havererade projektets efterspel, *Letters Written During a Short Residence in Sweden, Norway, and Denmark* (1796). Wollstonecraft for till Skandinavien för att ikläda sig detektivens roll och söka utröna skeppets öde. Skildringen av Skandinavien präglas av ett allmänt intresse för kriminalitet i de samhällen hon besöker, och Wollstonecraft, som genomgående ser brott som resultat av sociala orättvisor, är positivt överraskad av de skandinaviska strafflagarnas humanitet jämfört med Storbritanniens. (Katie Garner påpekar att den amerikanska författarinnan Nancy Means Wright, inspirerad av Wollstonecrafts detektiviska insatser, har skrivit tre detektivromaner med henne som hjälptinna.)

Alessandra Calanchi visar i ”Tender is the Wild. Subliminal Soundscapes and the Aural Sublime in Charles Brockden Brown’s Proto-Crime Fiction” hur denne tidige amerikanske romanförfattare använder tystnaden respektive geofonier (naturljud som vatten, vind, åska), biofonier (ljud alstrade av levande varelser) och antrofonier (ljud alstrade av maskiner och instrument byggda av människan) för att framkalla skräckstämningar. Calanchi menar att det auditiva är lika viktigt som det visuella i Brockden Browns miljöbeskrivningar, exempelvis i den första amerikanska detektivromanen *Edgar Huntley* (1799). Den som har detektivfunktionen i texten har att tolka röster, fotsteg, knackningar på dörrar och oljud.

I fokus för Matthew McGuires ”Crime Fiction and the Radical Sublime. Godwin, Hogg and De Quincey” står påverkan från William Godwins *Things as They Are or The Adventures of Caleb Williams* på James Hogs *The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner* (1824). I båda verk används kriminalberättelsens form för att diskutera brännande samhällsfrågor. Båda romaner inbjuder läsaren att liksom i den moderna kriminalberättelsen genom kritisk läsning leka detektiv och försöka lista ut lösningen innan författaren serverar den. Slutligen argumenterar McGuire för att Hogs roman utövat inflytande på Thomas de Quinceys berömda essä ”On Murder Considered as One of the Fine Arts” (1827), utan att leda detta i bevis på ett övertygande vis, eftersom de gemensamma drag han finner i texterna lika gärna kan bero på influens från Godwin eller någon annan.

Hämnd och hämnare behandlar Maurizio Ascari i "In Pursuit of the Sublime. De Quincey and the Romantics' Metaphysical Conception of Crime". Som en del av romantikernas disharmoniska världsbild ses ursynen inte som ett mänskligt, utan ett gudomligt felande: skapelsen är inte perfekt, och människornas brott betraktas som följdfe. Enligt de Quincey är mänskliga brott lämpliga ämnen att exploatera för att väcka nya känsloreaktioner hos läsarna. I förbigående kan nämnas att det inte är till Shakespeares *Macbeth* Charles Robert Maturin står i skuld, när han i *The Blood-Stained Mantle or A Sister's Revenge* (c:a 1825) har en Dar-thula, om vilken Maturin bland annat skriver: "But Dar-thula shall be seen no more; her step shall be sad in loneliness". Detta är i själva verket en travestering av James MacPhersons prosadikt "Dar-thula" i *Fingal* (1762), som kom att ingå i *The Works of Ossian* (1765).

Struan Sinclair undersöker i "An Apartment So Bedizzened. Edgar Allan Poe's Superperceivers" hur Poes undersökarfigurer går tillväga för att vinna kunskap och lösa mysterier. Poe använde begreppet *bedizzement* för att beteckna det tillstånd av mystifikation läsaren befinner sig i, när författaren rört ihop fakta och dragit en slöja av oklarhet över sin berättelse, vilket i sin tur gör det möjligt för författaren att i sin egen takt via undersökarfigurernas gradvisa insikter avslöja mysterierna.

Giacomo Mannironi koncentrerar sig i "Criminal Ambitions. The Young Balzac and the Influence of British Romanticism" på beskrivningen av piraten Argow i två tidiga romaner av Honoré de Balzac: *Le Vicaire des Ardennes* (1823) och *Annette et le criminel* (1824), som Mannironi hävdar ej blott influerats av romantikerna Lord Byron och Walter Scott, som tidigare observerats, utan även av en företrädare för den sublim-sentimentala diktningen som William Godwin. Från Godwin menar Mannironi att piratens i klassmotsättningar grundade samhällskritik inspirerats (Balzac nämner föregångaren i förordet till *Annette et le criminel*), liksom ambitionen att skildra en människa i strid mot samhället. Medan Godwins hjälte i typiskt 1700-talsmanér betraktas som en brottsling på grund av sina utsagor och handlingar, alltså *blir* en brottsling, är Balzac en exponent för 1800-talets syn på den kriminelle såsom född därtill: brottsling är något man är, vilket även manifesteras i kroppsliga avvikelser.

Yvonne Lefflers "Early Crime Fiction in Nordic Literature" behandlar fyra långnoveller eller kortromaner som handlar om detektiviskt arbete för-

orsakat av mystiska dödsfall. Det gäller dansken Steen Steensen Blichers *Præsten i Vejlbj* (1829), C.J.L. Almqvists *Skällnora Qvarn* (1838), norrmannen Mauritz Christopher Hansens *Mordet paa Maskinbygger Roolfsen* (1839) och Zacharias Topelius *En natt och en morgon* (1843). Leffler visar att de fyra berättelserna, trots sin vardagsrealism och vetenskapliga attityd i detektivarbetet, i själva verket är konstruerade som resor in i det okända. Undersökarfigurerna försöker visserligen att gå logiskt och rationellt tillväga, men de har ingen riktig uppfattning av vad de håller på med, och berättelserna saknar tillfredsställande förklaringar på slutet. Som man kunde förvänta sig, sammanhänger brotten med kärlek och/eller pengar. Ingen av de fyra brottslingarna ställs inför rätta av de rättsvårdande myndigheterna, även om deras identitet avslöjas inför läsaren. Berättelserna är alltså inte några tidstypiska brott-och-straff-kronikor, utan de är uppbyggda som kriminalgåtor, där hela läsarintresset riktas mot brottsutredningen.

Skärningspunkten mellan medicinal- och kriminalhistoria, olika metoder för att säkerställa material till läkarutbildningarnas anatomiundervisning och för att disciplinera, kontrollera och manipulera den mänskliga kroppen, bland annat genom återupplivning, står i fokus för David Levente Palatinus "Primum Non Nocere. Autopsy, 'Bad Medicine' and the Body in the Eighteenth and Nineteenth Centuries". Robert Louis Stevensons berömda novell "The Body Snatcher" (1884), som har hämtat sitt material från en serie uppmärksammade mord i Edinburgh 1828, där offren såldes som anatomiskt övningsmaterial, ligger utanför Palatinus tidsperiod, och han nämner den därför inte, men han påminner om andra verk, som tematiserar samma skräck, främst Mary Shelleys *Frankenstein* (1819). Han påpekar även att styckning, stympning, och övergångsformer mellan liv och död tematiseras i flera av Wiliam Blakes epos och i hans bildkonst.

Heather Worthington går vidare med det medicinska spåret i "Repression and Transgression in Samuel Warren's 'The Bracelets' and *Passages from the Diary of a Late Physician*". Både novellen "The Bracelets" (1823) och den föregivet autentiska medicinska berättelsesamlingen *Passages from the Diary of a Late Physician* (1830–37) handlar om psykisk obalans och galenskap, ofta framkallad av undertryckt eller bejakad sexualitet. Worthington presenterar utförligt innehållet i de båda verken och konstaterar att de genomgående gestaltar "det otillåtna": genom att handla om avvikelser från

det socialt accepterade och de skräckförnimmelser dessa handlingar framkallar, fungerar Warrens texter disciplinatoriskt och normbevarande.

Stephen Knights spänstiga och humoristiska "The Mysteries of the Cities and the Myth of Urban Gothic" behandlar den under 1800-talet så populära "stadsmysterie"-genren, vars mest kända författare var Eugène Sue och George W.M. Reynolds, som inledde sina genrekonstituerande insatser i subgenren med *Les Mystères de Paris* (1842–43) respektive *The Mysteries of London* (1844–48). Knight frågar sig hur den nya "urbana kriminografien" uppstod. Han visar genom en historisk exposé att staden från början av 1800-talet blev en allt vanligare spelplats för epiken, och att denna moderna spelplats i kombination med författarnas politiska radikalism skapade grogrunden för Sues och Reynolds samhällsavslöjande "stadsmysterie"-romaner. Även teaterpjäser och tidningsartiklar om brottslighet i den moderna storstaden kan ha influerat de båda författarna. Skräckromanens symbolism och introspektion ersätts i "stadsmysterierna" med modern samhällsskildring strävande mot sociologisk sannolikhet.

Om sensationalism närd av en legering av skräck och beundran handlar volymens sista bidrag, Anna Kays "The Black Ghost of Bermondsey. Maria Manning and the Popular Sublime". Den i rubriken nämnda, vackra och distingerat uppträdande mörderskan satte från 1849 britternas fantasi i rörelse, och hon kallades givetvis för Bermondseys Lady Macbeth. Fallet – där paret Manning hade mördat en vän och murat in hans kropp under spishälten – visade sig ha en ovanligt stor potential för tidningsvärlden, liksom för alla som producerade texter för populärmärknaden (skilling- och kolportagettryck). Att Manning var utlänning (schweiziska) och katolik gjorde henne ännu mer fantasieggande. Myten Maria Manning sattes samman av en rad populära schabloner, men hennes "popularitet" grundades på att man inte kunde få henne att passa in i kända mallar; man förstod sig helt enkelt inte på henne. Inte minst hennes värdiga uppträdande vid avrättningen vidmakthöll myten och kom hennes rykte att leva vidare under hela 1800-talet.

Då volymens centralaste begrepp, det komplexa "Sublime", inte problematiseras inledningsvis, och – trots att det används i alla bidrag – sällan förklaras, lämnas det åt läsaren att välja mellan ordets allmänna betydelse ("upphöjd, högstämnd, storslagen"), Burke ("det i konsten som framkallar i första

hand skräck och smärta, i andra hand hänförelse och vördnad") och Immanuel Kant ("det i naturen som framkallar skräck och smärta" enligt *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, 1764), som alla tre är fullt tänkbara definitioner när det gäller decennierna före och efter 1800. I Matthew McGuires bidrag kommer man närmast en definition av de båda sistnämnda distinktionerna (85), men för normalläsaren är det inte klart vilken av de tre som avses av de olika medverkande författarna på varje enskilt ställe. Att *From the Sublime to City Crime* saknar person-, sak- och titelregister försvårar dessutom för den som inte avser att läsa volymen från pärm till pärm och sedan aldrig ta den i sin hand igen. Sammanfattningvis: ett intressant område, väl värt att fördjupa sig i, inte bara för forskare på äldre kriminallitteratur.

Dag Hedman

Jørgen Haugan, *Dommedag og djevlepakt. Henrik Ibsens forfatterskap – fullt og helt*. Gyldendal. Oslo 2015.

Ibsenforskningen i Norge med företrädare som Francis Bull och Halvdan Koht präglades länge av en historisk-biografisk tradition, medan Daniel Haakonsen och Else Høst var mer verkcenterat inriktade. Den internationelle forskare som kom att delvis förflytta fokus var John Northam (1922–2004) som i *Ibsen's Dramatic Method. A Study of the Prose Dramas* (London 1953) läste dramerna enligt en metod som vann burskap även inom Shakespeareforskningen vid denna tid. Northam sökte utvidga Ibsens realistiska dramatekst genom att även beakta de implicita sceniska referenserna i dialog och didaskalier samt tillföra en symbolisk dimension. Ibsen framstod, liksom Shakespeare, som en ytterst medveten scenkonstnär. Jørgen Haugan, en på 1970-talet ung norsk forskare verksam som norsk lektor i Köpenhamn, polemiserade såväl mot Northam som mot den äldre traditionen i sin avhandling *Henrik Ibsens metode. Den indre utvikling gjennom Ibsens dramatik* (København 1977). Haugan sade sig gå från "studier av virkemidlene tilbake til den forfatterbevissthet som bruker dem" (1977, 313) och betonade att Ibsens verk måste läsas som en enhet. Ibsen är blott på ytan en radikal idealist och förkunnare. När nu Haugan, efter att ha författat monografier över Knut Hamsun och Martin Andersen Nexø samt undervisat ett antal decen-